

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ЗАСУДЖЕНИХ

THE TOPICAL ISSUES OF THE RIGHT TO EDUCATION OF CONVICTS

Лисих О.С., студентка V курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем – отримання освіти засудженими до позбавлення волі. Було досліджено норми законодавства іноземних країн на предмет наявності механізму одержання освіти засудженими, проаналізовано норми чинного законодавства України у цій сфері та запропоновано шляхи їх вдосконалення.

Ключові слова: вища освіта, засуджені, виправлення, ресоціалізація, пенітенціарна система, професійна освіта.

Статья посвящена одной из актуальных проблем – получению образования осужденными к лишению свободы. Было исследовано законодательство иностранных стран на предмет наличия механизма получения образования осужденными, проанализированы нормы действующего законодательства Украины в этой сфере и предложены пути его усовершенствования.

Ключевые слова: высшее образование, осужденные, исправление, ресоциализация, пенитенциарная система, профессиональное образование.

The article deals with the issue of education of convicts as means of achieving the goal of realization of the criminal-ex-ecutive policy. The scientific positions on the definition of "education" and "training" established. The role of education in the system of means of achieving the goal of realization of the criminal-ex-ecutive policy is determined. The criminal penalty as the special form of law enforcement posits the correctional aim and direct the psychological and educational impact on particular prisoner. The criminal penalty is also one of the management tool in proceedings of social adaptation of prisoner to living conditions of society. It is important to recognize that such activities is considered as the concentration of ideas, interests, opinions in the society which favor the ultimate aim of criminal penalty and namely the correction and resocialization of prisoners

The right to education of the convicted person is guaranteed by the state. Discriminating against a convicted is not allowed, and laws have been passed to keep this from happening. The benefits of these laws make it easy for a convicted to readjust to society, and lift back up what they had once let down.

In the article the comparative assessment of some foreign countries for educational sentenced to imprisonment. Also analyzed the current legislation of Ukraine in the implementation of the right of prisoners to education and the ways of its improvement.

Key words: higher education, convicted persons, resocialization, penitentiary system, professional education.

Освіта, за твердженням багатьох фахівців, належить до найдавніших соціальних інститутів, що зумовлений потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії до вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством [1, с. 55].

Дослідження свідчать, що найчастіше злочин вчиняють особи з низьким освітнім рівнем, тому що освіта – основа інструментального, культурного, духовного, соціального економічного розвитку суспільства і держави. Саме освіта формує світогляд громадян, їхні ціннісні орієнтири, розуміння та світосприйняття суспільних норм поведінки, культурних цінностей та традицій [2, с. 70].

За радянських часів вважалося, що в процесі навчання засуджених розширюється їх кругозір, формуються нові потреби, надаються нові можливості по-новому зрозуміти та оцінити наявну дійсність, до того ж підвищення загальноосвітнього та професійного рівня засуджених здійснювало істотний вплив на підвищення їхньої трудової активності. Своєю чергою, трудова діяльність також впливала на засуджених, спонукаючи підвищувати свої знання зі шкільної програми в системі професійно-технічного навчання. Тобто освіта в той час переважно розглядалася як передумова для більш продуктивної трудової діяльності, а трудова діяльність превалювала на інших заняттях, тому освіта засуджених має будь-яким чином сприяти роботі виробничого сектора виправних установ [3, с. 45].

Нині основна мета загальноосвітнього навчання засуджених до позбавлення волі – це розвиток загального кругозору, підвищення рівня інтелекту та цивілізованості, що, своєю чергою, буде перешкоджати вчиненню повторних злочинів. Крім того, за допомогою професійно-технічного навчання засуджений отримує певні знання та навички в галузі тієї чи іншої спеціальності, що буде сприяти його соціальній адаптації після звільнення з місць позбавлення

волі. При цьому освіта засуджених у період відбування покарання – це відмінний від освіти на свободі та досить специфічний процес, оскільки відбувається він в умовах установ закритого типу. І тут виникає закономірне протиріччя: освіта організовується з благими намірами (зادля виправлення особи), а сприймається ув'язненими як додаткове покарання, крізь призму кари. Негативне ставлення до освіти, природно, позначається на її результативності. Таким чином, виявляється необхідність розробки та обґрунтування іншої логіки й принципів освіти в установі виконання покарань задля сприйняття її як позитивно-виховного впливу, який сприяє ресоціалізації [4, с. 112].

Незважаючи на вагоме значення освіти для досягнення цілей процесу виконання покарання у вигляді позбавлення волі, цьому питанню приділяється мало уваги як на практиці, так і в наукових дослідженнях. Аналіз офіційних документів та наукових публікацій дає змогу стверджувати, що нині відсутнє чітке усвідомлення як поняття та змісту освіти в місцях позбавлення волі, так і результатів, яких планується досягти під час організації і проведення навчання засуджених.

Інформація про освіту засуджених зазвичай обмежується загальними вказівками на число навчальних закладів та осіб, які проходять там навчання. За офіційними даними, загальноосвітнє навчання засуджених та осіб, узятих під варту, забезпечують 124 загальноосвітні навчальні заклади [5]. Фактично Міністерство юстиції надає досить обмежену інформацію про стан навчання осіб, позбавлених волі.

Також нині є актуальною проблема отримання вищої освіти в місцях позбавлення волі. В установах виконання покарань створені умови лише для здобуття загальної середньої та професійно-технічної освіти, а задовольнити ж потребу в здобутті вищої освіти в місцях позбавлення волі засуджені не мають змоги через фізичну ізоляцію від суспільства й неможливість здобувати освіту на денній, вечірній чи заочній формах навчання у вищих навчальних

зкладах України. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та з огляду на необхідність дотримання особливих умов щодо засуджених, основні форми, які можна застосовувати для навчання в ВНЗ, – екстернатна та дистанційна. Однак ці форми все одно передбачають певну, хоча й зовсім невелику, частину навчального часу для відвідування навчального закладу, що, своєю чергою, є великою проблемою, зважаючи на першочерговість виконання режиму установи. Така проблема потребує розробки та впровадження інституту координаторів (посередників) між вищим навчальним закладом та засудженим, причому такі координатори мають бути і у ВНЗ, і у виправній установі. Останнім часом досить затребуваним стало застосування дистанційного навчання. Дистанційна технологія дає змогу вчитися на денній формі навчання, заочно й екстерном, відповідно до соціально-психологічного стану та морально-правового становища студентів-засуджених. Навчання засуджених до позбавлення волі здійснюють за дистанційною формою, відповідно до Положення про дистанційне навчання, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 р. № 40 [6, с. 51].

Так, згідно з р.2.4. цього Положення, дистанційне навчання організовується для учнів (вихованців), які з будь-яких причин (стан здоров'я, проживання за межами пішої доступності до загальноосвітніх навчальних закладів, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, воєнний конфлікт, проживання за кордоном (для громадян України), на тимчасово окупованій території України або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження тощо) не можуть відвідувати навчальні заняття в загальноосвітніх навчальних закладах [7, с. 249].

Але навіть за допомогою дистанційної форми навчання добувають освіту у вищих навчальних закладах лише 25 осіб, які утримуються у місцях позбавлення волі: 2 особи засуджені до довічного позбавлення волі, 6 осіб навчаються на бюджетній основі, 18 осіб – на контрактній основі [8, с. 19].

У зв'язку з прагненням України до євроінтеграції надзвичайно важливим стає не лише приведення до європейських стандартів економічних чи соціальних показників, а й удосконалення значної кількості інститутів чи не всіх галузей вітчизняного права. Розвинені європейські країни надають змогу ув'язненим здобувати не тільки середню, а й вищу освіту. Вітчизняному законодавцю варто звернути увагу на набутий зарубіжний досвід щодо можливості навчання засуджених у вищих навчальних закладах, внести необхідні зміни до законодавства й розробити механізми його впровадження. Не оминають ці завдання й Державну кримінальну виконавчу службу України, вдосконалення діяльності якої потребує вирішення низки складних проблемних питань, основними з яких є: узгодження умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах із вимогами чинного законодавства й міжнародними стандартами поведіння із засудженими, визнання їх права на освіту (та порядок реалізації цього права) тощо. Як показало вивчення політики зарубіжних країн у сфері реалізації права засуджених на освіту місцях позбавлення волі, вона має багато позитивних моментів та стандартів, запровадження яких було б дуже корисним для України. Проаналізуємо пенітенціарну політику деяких країн світу.

В Австрії у 2003 р. розпочався проект із розробки нових стандартів у галузі документообігу й оцінки ефективності здійсненої роботи, орієнтований на роботу в соціальній сфері із засудженими і діяльність психологічних служб. Найбільшу значущість в освітньому процесі засуджених має проект «Теленавчання», що розпочався в 2000 р. Участь у ньому передбачає здобуття вищої освіти дистанційним методом. У рамках цього проекту засто-

совуються найсучасніші педагогічні форми й методи навчання, використовуються обладнані комп'ютерні класи та інтернет.

У Швеції професійно-технічна освіта надається засудженим за їх бажанням і оплачується державою. Для отримання освіти засудженими створено всі необхідні умови, хоча лише в деяких тюрмах в ув'язненого є змога використовувати інформаційні технології. Тому дистанційне навчання у Швеції тільки починає розвиватись і поки що рідко застосовується в пенітенціарних установах. Успішно діє програма індивідуального підходу. Так, для ув'язненого розробляється індивідуальна програма навчання з урахуванням його певних потреб, котра може тривати після того, як ув'язнений звільниться [9].

У Фінляндії навчання організовується у співпраці із зовнішніми навчальними установами. Навчання проходять близько 10% ув'язнених. Основною метою освіти в цій країні є підвищення або поліпшення професійно-технічних навичок. Загальну освіту у Фінляндії, як і в багатьох країнах світу, засуджені отримують безплатно [10, с. 112]. У в'язниці можна підготуватися до складання іспитів для вступу до університету і продовжити в ньому освіту. За відсутності необхідної літератури в тюрмній бібліотеці ув'язнені купують книги в освітніх установах або громадських бібліотеках. У деяких випадках засудженим дається дозвіл отримувати освіту або працювати поза межами установи без нагляду.

У США система освітньої пенітенціарної політики ґрунтується на децентралізації, що передбачає, крім федеральних і в'язниць у штатах, наявність місцевих і приватних в'язниць. Найсерйозніша увага приділяється питанням виправлення засуджених через продуктивно поставлений виховний процес. При цьому найпоширенішими програмами ресоціалізації у місцях позбавлення волі США є психологічні послуги, освіта, шкільні та університетські програми, професійна підготовка, участь у релігійних групах, участь у промисловому виробництві і сільськогосподарських роботах. Всім учням у центрах професійної підготовки протягом усього терміну навчання виплачується стипендія. Колишні засуджені, які давно не притягувалися до відповідальності, можуть через адміністрацію управлінь просити про безплатне професійне навчання.

У Франції навчання у школі обов'язкове. Основну турботу щодо професійної підготовки беруть на себе організації GRETA системи національної освіти, а також різні приватні та громадські організації. Згідно з рекомендаціями Комітету міністрів державам-членам Ради Європи «Про освіту у в'язницях» (13 жовтня 1989 р.), всі ув'язнені мають право брати участь у культурній та освітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток людської особистості. Щорічно до 28 000 засуджених проходять курси навчання, з них 800 і більше осіб отримують вищу освіту в різних вищих країні, навчаючись стаціонарно, крім того, до 3 000 навчаються заочно [11, с. 32].

Кримінально-виконавчий кодекс Німеччини закріплює диференційований, індивідуальний підхід, що передбачає використання найбільш ефективних форм методів роботи з ув'язненими. Засуджені можуть отримати навіть вищу освіту. Для цього всі бажані мають право на вступ до вишу. Наприклад, засуджені, які відбувають покарання у в'язниці закритого типу «Гельдерн», одночасно навчаються заочно в університеті м. Хаген [12, с. 15].

Наостанок, зауважимо, що здобуття професійної та загальної, а тим більше вищої освіти засудженими є одним із важливих факторів зниження криміногенності в суспільстві, запобігання рецидиву злочинів, сприяння ресоціалізації та адаптації засуджених у суспільстві після їх звільнення. Досвід зарубіжних країн свідчить, що держава відіграє велику роль у забезпеченні реалізації права на освіту засуджених до позбавлення волі, а саме

дає змогу навчатись як заочно, так і стаціонарно. Загальноосвітнє навчання засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі підвищує рівень інтелекту і цивілізованості, перешкоджаючи таким чином вчиненню рецидивних злочинів. Вагоме значення у справі виправлення і ресоціалізації засуджених має також і професійна підготовка. Відсутність трудової спеціальності, суспільно

корисних трудових занять – це криміногенний фактор, який часто призводить до вчинення злочину. Завдяки набуттю певного рівня освіти засуджені відчують, що вони мають шанс на виправлення та після звільнення займають гідне місце у суспільстві. Це і є головною метою забезпечення змоги засуджених отримати освіту у місцях позбавлення волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціологія: підручник / за заг. ред. В. Андрущенко, М. Горпача. Харків ; Київ, 1998. 696 с.
2. Шевченко О.Д. Стан дослідження в науці проблем, що стосуються змісту права засуджених на освіту. *Право і Суспільство*. 2016. № 5. С. 158–161.
3. Зубков А.И. Трудовое перевоспитание заключенных в советских исправительно-трудовых учреждениях и его правовое регулирование / под ред. А.Л. Ременосова. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1970, 187 с.
4. Авраменко В.Ю. Профессиональное образование осужденного к лишению свободы в исправительном учреждении как средство его ресоциализации : дис. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2011. 151 с.
5. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 1 квітня 2016 р.) URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/662619>.
6. Градецький А.В. Освіта як засіб виправлення засуджених. *Право*. 2015. № 1 (47). 62 с.
7. Гальцова О.В. Щодо питання права на освіту засуджених до позбавлення волі. *Порівняльне аналітичне право*. 2016. С. 251.
8. Черкаський Я. На шляху до ресоціалізації (з досвіду навчання засуджених в Україні). *Територія успіху*. 2016. № 2(3). 201 с.
9. Васютювич Т.В. Использование дистанционных технологий при работе с осужденными. *Профессиональное образование в условиях дистанционного обучения. Достижения, проблемы, перспективы* : межрегион. научно-практ. конф. URL: <http://www.muh.ru/arch.56>.
10. Юнкари Т. Актуальные проблемы тюремной службы Финляндии. *Сб. мат. междунар. научно-практ. конф.* Ч. 1 / под ред. О.Г. Ковалева. Москва : НИИ УИС Минюста России, 2004. 623 с.
11. Александров Ю.А. День во французской тюрьме. *Преступление и наказание*. 2005. № 1. С. 87–120.
12. Андреев Н.А. Ресоциализация осужденных в пенитенциарных учреждениях ФРГ : учеб. пособие / Андреев Н.А., Морозов В.М., Ковалев О.Г. и др. Москва : Права человека, 2001. 52 с.

УДК 343.618

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» У КОНТЕКСТІ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 5 СТ. 143 КК УКРАЇНИ

CONTENTS OF THE CONCEPT OF “TRANSNATIONAL ORGANIZATION” IN THE CONTEXT OF THE CONSTITUTION OF THE CRIME PROVIDED BY CH. 5 ST. 143 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Лісіцина Ю.О., к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем кримінального права щодо визначення змісту поняття «транснаціональної організації» у контексті складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 143 КК України. Визначення змісту поняття транснаціональної організації залишається не до кінця дослідженим феноменом, адже у науці кримінального права серед науковців немає одностайності щодо визначення форми співучасті у виді транснаціональної організації. Виникає потреба у чіткій дефініції цього поняття, визначенні ознак, що його характеризують.

Ключові слова: транснаціональна організація, трансплантація, форми співучасті, організована група.

Статья посвящена освещению одной из актуальных проблем уголовного права по определению содержания понятия «транснациональной организации» в контексте состава преступления, предусмотренного ч. 5 ст. 143 УК Украины. Определение содержания понятия транснациональной организации остается не до конца исследованным феноменом, ведь в науке уголовного права среди ученых нет единодушия относительно определения формы соучастия в виде транснациональной организации. Возникает потребность в четкой дефиниции этого понятия, определении признаков, что его характеризуют.

Ключевые слова: транснациональная организация, трансплантация, формы соучастия, организованная группа.

The article is devoted to the coverage of one of the actual problems of criminal law in relation to the definition of the content of the concept of “transnational organization” in the context of the composition of the crime, provided for in Part 5 of Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine. The definition of the content of the concept of a transnational organization remains a phenomenon not investigated to the full extent, since in the science of criminal law among scholars there is no unanimity regarding the definition of the form of complicity in the form of a transnational organization. There is a need for a clear definition of this concept, the definition of characteristics that characterize it.

The independent composition of the crime, provided for in Part 5 of Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine, is a participation in transnational organizations that deal with the removal of a person by forcing or deceiving her anatomical materials for the purpose of their transplantation, or committing such actions against persons who are in a helpless state or materially or otherwise dependent on the perpetrator or engaged in illegal trade in human anatomical materials.

First of all, in analyzing the objective side of the abovementioned crime, it should be noted that the legislator, having declared the concept of “transnational organization” in the Criminal Code of Ukraine, did not indicate any of its features. There is no such definition in the Resolution of the Plenary Session of the Supreme Court of Ukraine “On the Practice of Criminal Cases in Crimes Caused by Persistent Criminal Associations” of December 23, 2005, No. 13.